

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

1-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Xadjamuratova Matlyuba Xashimovna</i> YOSHLARNI IJTIMOIIY HIMOYA QILISHNING TARIXIY ILDIZLARI	11-15
<i>Abdimo‘minov Oybek Bektemirovich</i> MARKAZIY OSIYODA KO‘PTOMONLAMA MUNOSABATLAR: TARIXIY YONDASHUVLAR, SIYOSIY VA IQTISODIY INTEGRATSIYA	16-22
<i>Шадманов Турдибай Рузибаевич</i> ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ ЖИЛЬЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В ПЕРИОД 1940-1960 ГГ	23-27
<i>Мирзаева Наргиза Беркиновна, Рузиева Мухлиса Баходир кизи</i> ИНВАЛИДНОСТЬ И ЕЕ ИСТОРИЯ. СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ИНВАЛИДОВ В УЗБЕКИСТАНЕ	28-33
<i>Abdug‘aniyev Bekzod Abduvali o‘gli</i> SUG‘DIYLARDA DIN MASALASI: ZARDUSHTIYLIK VA MAZDAKIYLIK	34-40
<i>Umrzoqov Maqsud Shokirovich</i> V.L.VYATKINNING SAMARQANDNING TARIXIY YODGORLIKLARINI O‘RGANISHGA DOIR ISHLARI	41-46
<i>Ochildiyev Lochinbek</i> QASHQADARYO VOHASI TARIXIY-MADANIY YODGORLIKLARI, ZIYORATGOHLARI ULARNING TARIXIY-ETNOGRAFIK XUSUSIYATLARI	47-56
<i>Mamatqulov Bekzod, Bozorov Alisher</i> O‘ZBEKISTONDA SANOAT TARMOQLARINING RIVOJLANISHIDA JANUBIY VILOYATLARNING O‘RNI (1924-1991-YILLAR)	57-64

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Мамажонов Акрамжон</i> МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР (УМУМЛАШГАН ДАРОМАДЛАР) ТЎҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТ ВА УНИ ШАКЛЛАНИШИ	65-71
<i>Xolmuratov Xolilla</i> O‘ZBEKISTONDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINI RIVOJLANTIRISH VA ENERGO-SAMARADORLIKNI OSHIRISH ISTIQBOLLARI: IQTISODIY VA IJTIMOIIY TAHLIL	72-83
<i>Karimov Khojakbar</i> INNOVATION POTENTIAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN’S MANUFACTURING SECTOR: ENHANCING EFFICIENCY THROUGH AI-DRIVEN MANAGEMENT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURES	84-90
<i>Тўлаков Улуғбек Тошмаматович</i> СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР	91-105

<i>Xolmurotov Fozil</i> RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISH VA EKSPORTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MINTAQAVIY IQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH: NAZARIYA VA AMALIY YONDASHUVLAR	106-118
<i>Komilov Bakhtiyorjon</i> OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA	119-129
<i>Abdusattorov Sodiqjon</i> TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI TURLARI	130-134
<i>G'anibayev Ixomjon</i> AUDITORLIK DALILLARI ISHONCHLILIGINI TA'MINLASHDA INTERVYU USULINING AHAMIYATI	135-145
<i>Akhmedov Khasan</i> ISSUES OF IMPROVING THE SYSTEM OF COMPENSATION PAYMENTS UNDER COMPULSORY CIVIL LIABILITY INSURANCE	146-153
<i>Саттаров Абдусамат Умирқулович</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТДА БАҲОЛАШ МЕТОДИКАСИ ВА УНДА ЭКОНОМЕТРИК УСУЛЛАР	154-159
<i>Musamukhamedov Azimjon Jamoliddinovich</i> O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MIKROMOLIYA: BARQARORLIK VA FAROVONLIK SARI ADOLATLI YO'L	160-168
09.00.00 - FALSAFA FANLARI	
<i>Xaitov Elmurod Bekmurodovich</i> DUNYO AHOLISINING O'SISH DINAMIKASIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY KO'RSATKICHLAR VA AHOLI HAYOT SIFATI	169-174
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> BIOEPISTEMOLOGIYA YOKI EPISTEMOLOGIYADA FANLARARO YONDASHUVLAR	175-179
<i>Sulaymonov Maxmudjon Shuxratbekovich</i> O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK POZITSIYASI SHAKLLANISHIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI IJTIMOIY OMILLARNING FALSAFIY TAHLILI	180-185
<i>Berdaliyeva Sevara</i> YUSUF XOS HOJIBNING AXLOQIY QARASHLARINI SHAKLLANISHINING TARIXIY-IJTIMOYIY OMILLARI	186-198
<i>Ergashev Urolbek Berkinovich</i> AHMAD TOSHKO'PRIZODA ILMLAR TASNIFINING AHAMIYATI	199-205
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON GO'ZALLIGI VA UNING AXLOQIY VAHOSI	206-211
<i>Абдуллаходжаев Гайрат</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ	212-215
<i>Ro'ziyev Maqsud O'rinovich</i> ABULHASAN BAHMANYOR SHAXSIYATI VA MA'NAVIY MEROSI	216-220

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>O'zbekov Umidjon Narzullo o'g'li, Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM INGLIZ TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQNI SHAKLLANTIRISH	221-225
<i>Kamalova Madina</i> CHINGIZ AYTMATOV ASARLARIDA BOLA RUHIYATI	226-230
<i>Karimov Rivojiddin Gulamjonovich</i> DISCOURSE AND ITS LINGUOCULTURAL INTERPRETATION	231-240
<i>Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna</i> INGLIZ TILIDA ANTROPONIMIK BIRLIKLARNING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI	241-246
<i>Nurmuxammedov Yusuf Shakarboyevich</i> FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING MA'NO QATLAMLARI, METAFORA VA METONIMIYA KABI LINGVISTIK HODISALAR BILAN ALOQASI	247-251
<i>Xujakulov Ravshan Isroilovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING DERIVATSION TADQIQI	252-258
<i>Olimova Khurshida Vaydillayevna</i> "PROPER NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK: STRUCTURE AND THEIR UNIQUE FEATURES"	259-263
<i>Ermatov Ixtiyor, Risqulova Muslima</i> "DEVONU LUG'OTIT TURK" ASARIDA TOPONIMLARNING BERILISHI	264-269
<i>Abduraimova Dinara Bahodir qizi, Abdullayeva Nilufar Ramazonovna</i> INGLIZ TILIDAGI LEKSIK MATERIALLARNI BOYITISHDA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALARNING O'RNI	270-273
<i>Mardonov Maxmud</i> LATIFALARNI TASNIF QILISH MEZONLARI VA TASNIFOTI	274-280
<i>Nazarov Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE WORD COMBINATIONS	281-284

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Абдурасулова Кумриниса Раимкуловна, Каракетова Дилноза Юлдашевна</i> КРИМИНОЛОГИЯДА САБАБИЯТ	285-302
<i>Yumatov Bogdan Olegovich</i> APPROACHES TO UNDERSTANDING THE PRINCIPLES OF ANTI-CORRUPTION MONITORING	303-309
<i>Абдурахманова Нодирахон</i> ПРОБЛЕМЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ СМАРТ-КОНТРАКТОВ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО УЗБЕКИСТАНА	310-317
<i>Бекбутаева Лобар</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ	318-323

<i>Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li</i> CHIQUINDILARNI TRANSCHEGARAVIY TASHISH VA OLIB O'TISHNING XALQARO HUQUQIY TARTIBI	324-329
<i>Саидов Шохруххон Музаффарович</i> ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ ФАОЛИЯТИДАГИ ИШТИРОКИНИ БАҲОЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	330-338
<i>Maxmudov Sunnat Azim o'g'li</i> AYBLILIK TO'G'RISIDAGI MASALANI HAL QILMAY TURIB JINOYAT ISHINI TUGATISH TARTIBI: QONUNCHILIKDAGI MUAMMOLAR TAHLILI	339-348
<i>Inomxo'jaeva Sanobar Muxammadixonovna</i> JAMIYATDA HUQUQIY ONGNI RIVOJLANTIRISHDA HUQUQIY TARBIYA USULLARINING AHAMIYATI	349-355
<i>Mirzakarimova Dilafruz Doniyorovna</i> SUN'IY INTELLEKT, ROBOTOTEXNIKA VA HUQUQ: SUN'IY INTELLEKTNING XAVFSIZ KIBERXAVFSIZLIK TIZIMLARIGA TA'SIRI	356-362
<i>Raximjonova Nargizaxon Raximjonovna</i> YAGONA JINOYATNING JINOYAT-HUQUQIY TAVSIFI	363-368
<i>Dehqanov Raxmatilla Mirzaraxmat o'g'li</i> ISTE'MOLCHILAR ISHTIROKIDAGI TRANSCHEGARAVIY MUNOSABATLAR UCHUN QO'LLANADIGAN HUQUQ	369-374
13.00.00 - PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Iminaxunova Iroda Xuseynovna</i> DIAGNOSTIK YONDASHUV ASOSIDA XORIJIY TILNI O'QITISH IMKONIYATLARI	375-379
<i>Xusanova Mohira</i> XORIJIY TILLARNI O'QITISH VA NAZORAT QILISHNING MAZMUNI	380-386
<i>Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich</i> TEXNIK VA SAN'AT FANLARINI INTEGRATIV O'QITISHDA SINERGETIK KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH	387-391
<i>Erkulova Feruza Melikuziyevna</i> THE ROLE OF METHODOLOGICAL TRAINING IN ENHANCING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	392-402
<i>Malikova Madina Abduraxmon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARINI O'QITISH JARAYONIDA HAMKORLIK VA KOOPERATIV O'QITISH TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING USTUVOR USULLARI	403-407
<i>Умаров Азиз Авазович</i> РОЛЬ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ: МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	408-412
<i>Рахмонова Шалола Фахриддин кизи</i> ЖАМИЯТ РИВОЖЛАНИШИДА МЕДИА КОМПЕТЕНЦИЯНИНГ ЎРНИ	413-417
<i>Boymirzaeva Raximaxon Xoshimjonovna</i> XALQ TA'LIMI PEDAGOGLARNI MALAKASINI OSHIRISH JARAYONIDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHGA OID XORIY TAJRIBASI	418-427

<i>Jamolova Mohigul Baxtiyorovna</i> BO'LAJAK CHET TILI FANI O'QITUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI	428-432
<i>Raxmatov Mirzo Mukimovich</i> BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARIGA DASTURLASH TILLARINI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA SEMIOTIK YONDASHUV	433-438
<i>Umirova Mamlakat Imomovna</i> NUTQIY MADANIYATNI O'STIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI	439-442
<i>Nafasov Arslon Komilovich</i> TARIX FANINI O'QITISH PEDAGOGIK TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA	443-448
<i>Valiyeva Nasiba Xadiytullayevna</i> OLİY TA'LIMDA O'QITISHNI RAQAMLASHTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK METOD VA MODELLAR	449-455
<i>Мухаммадиева Угилрой Холмуродовна</i> ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ И КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБЛАСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА У СТУДЕНТОВ	456-463
<i>Qosimova Ozoda Xudoynazarovna</i> PEDAGOG XOTIN-QIZLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY- PEDAGOGIK TAHLILI	464-472

Received: 20 December 2024

Accepted: 5 January 2025

Published: 15 January 2025

Article / Original Paper

INNOVATIVE APPROACHES TO IMPROVING TAX ADMINISTRATION

Tulakov Ulugbek Toshmamatovich,

Termez State University,

Associate Professor of the Department of Finance,

Doctor of Philosophy (PhD) in Economics

Abstract. Tax systems continuously adapt to human activities and living conditions, undergoing processes of change and improvement. Currently, the "Fourth Industrial Revolution" is bringing unprecedented changes to production, entrepreneurship, and daily life. Tax systems strive to adapt to these changes, but this process is not always successful. New types of taxes and management mechanisms are often formed through trial and error. This article examines the transformation of tax administration in the context of the digital economy, analyzing modern approaches aimed at creating an effective national tax system. Additionally, innovative solutions and recommendations for the development of tax administration in our country are proposed.

Keywords: digital economy, tax administration, digitalization, Fourth Industrial Revolution, digital taxes, cryptocurrency, blockchain technologies, big data, artificial intelligence, global tax administration.

СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР

Тўлаков Улуғбек Тошмаматович

Термиз давлат университети,

Молия кафедраси доценти,

иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация. Солиқ тизимлари доимо инсон фаолияти ва ҳаёт шароитларига мослашиб, ўзгариш ва такомиллашув жараёнини бошдан кечиради. Ҳозирги вақтда "Тўртинчи саноат инқилоби" ишлаб чиқариш, тадбиркорлик ва кундалик ҳаётга мисли кўрилмаган ўзгаришлар олиб келмоқда. Солиқ тизимлари ушбу ўзгаришларга мослашишга интиляпти, бироқ ҳар доим ҳам бу жараён самарали кечавермайди. Янги солиқ турлари ва бошқарув механизмлари аксарият ҳолларда амалиётда синов ва хатолар асосида шаклланади. Ушбу мақолада рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ маъмуриятчилигининг ўзгаришлари ўрганилиб, самарали миллий солиқ тизимини шакллантиришга қаратилган замонавий ёндашувлар таҳлил қилинади. Шунингдек, мамлакатимизда солиқ маъмуриятчилигини ривожлантириш учун инновацион ечимлар ва тавсиялар таклиф этилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, солиқ маъмуриятчилиги, рақамлаштириш, Тўртинчи саноат инқилоби, рақамли солиқлар, криптовалюта, блокчейн технологиялари, катта маълумотлар, сунъий онг, глобал солиқ маъмуриятчилиги.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I1Y2025N12>

Кириш. Сўнгги вақтларда содир бўлаётган воқеалар "Тўртинчи саноат инқилоби" инқилоби билан ҳаётимизга ва фаолиятимизга кириб келган янги технологияларнинг қанчалик муҳимлигини кўрсатмоқда. COVID-19 пандемияси даврида ишлаб чиқариш корхоналари ва ташкилотларнинг масофадан иш олиб боришини ташкил этиш учун мўлжалланган кўп сонли дастурий таъминотнинг ўз вақтида яратилгани ушбу

жараённинг муҳим жиҳатидир. Корхоналарни автоматлаштириш ва рақамлаштириш соҳасидаги ислохотлар жадал суръатда давом этяпти. Ишлаб чиқариш, логистика, маркетинг, бошқарув ва бошқа жараёнлар автоматлаштирилиб, янги бизнес юритиш усуллари, шунингдек, масофадан, минимал жисмоний иштирок билан ёки ҳатто ундан бутунлай воз кечган ҳолда фаолият олиб боришга асосланган янги рақамли бизнес моделлари пайдо бўлмоқда.

“Тўртинчи саноат инқилоби” олдинга ишончли қадамлар билан силжиб, фақат ишлаб чиқариш ва унга тегишли соҳаларда эмас, балки давлат бошқаруви, жумладан, солиққа тортиш ва унинг бошқарувига ҳам кучли таъсир ўтказмоқда. Дунёда амалдаги солиқ тузилмаси рақамли иқтисодиётнинг тезкор ўсишини етарли даражада қўллаб-қувватлай олмаслиги бўйича хавотирлар билдирилмоқда. Амалдаги анъанавий корпоратив солиққа тортиш нормалари рақамлаштириш, катта маълумотлардан фойдаланиш орқали яратилаётган даромадларни солиққа тортиш учун мос эмас. Янги солиқ объектлари пайдо бўлиб, улар учун солиқ бошқарувининг механизмларини қайта кўриб чиқиш зарур бўлиб қолмоқда.

Солиққа тортишдаги ўзгаришларнинг айрим жиҳатлари KPMG, Pricewaterhouse Coopers (PwC), Ernst & Young, Deloitte, Халқаро валюта жамғармаси, миллий ҳукумат ташкилотлари ва халқаро ташкилотлар каби аналитик компаниялар тадқиқотларида кўриб чиқилган. Ушбу тадқиқотлар раҳбарият ва солиқ органлари ўз фаолиятида дуч келадиган муаммоларни аниқлашга, шунингдек, рақамлаштириш ва “Тўртинчи саноат инқилоби”нинг корхоналар ва ташкилотлар учун тақдим этадиган хатарлари ва имкониятларини баҳолашга қаратилган. Ҳар йили бу йўналишдаги материаллар сони ортиб бормоқда, аммо давлат даражасида иқтисодиётни солиқ йўли билан тартибга солиш, қўшимча қиймат яратишнинг янги шакллари учун самарали солиқ воситаларини аниқлаш ҳамда солиқ бошқарувини оптималлаштириш учун янги рақамли воситаларни жорий этиш бўйича саволлар очик қолмоқда.

Технологияларнинг шиддатли ривожланиши давлатлар ва бизнес учун янги имкониятлар билан бирга янги чақириқлар ҳам туғдирмоқда. Рақамли иқтисодиёт ва “Тўртинчи саноат инқилоби” шиддати солиққа тортиш тизимини қайта кўриб чиқишни талаб қилмоқда. Халқаро ва маҳаллий даражада солиққа оид ўзгаришларнинг замонавий ечимларини ишлаб чиқиш нафақат солиқ органлари, балки бизнес ва жамият учун ҳам стратегик аҳамият касб этмоқда. Шунингдек, рақамли технологияларнинг жорий этилиши солиққа оид маъмуриятчилигини самаралироқ ва шаффофроқ қилиш имкониятини тақдим этмоқда. Буларнинг барчаси ушбу тадқиқотнинг долзарблигини таъминлайди.

Адабиётлар таҳлили. Илмий доираларда янги рақамли муҳитда солиққа тортиш ва солиқ маъмуриятчилиги масалаларига бағишланган кўплаб ишлар мавжуд. Улар орасида рақамлаштиришнинг солиқ тушумлари ҳажмига таъсири, BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) пакетини жорий этиш, рақамли иқтисодиёт шароитида бевосита ва билвосита солиққа тортишни такомиллаштириш, роботларга солиқ солиш, рақамлаштиришнинг солиқ бошқарувига таъсири каби масалалар таҳлил қилинган.

Ўзбекистонда рақамлаштириш шароитида солиққа тортишни ривожлантириш масалаларига А.Вахобов, И.Ниязметов, М.Туйчиев, Ш.Мусалимов, У.Пардев, Ф.Файзиев, А.Назаров, Г.Сафаров, Ш.Тўраев ва У.Тўлаков каби кўплаб олимларнинг ишлари

бағишланган. Ҳар йили ушбу йўналишдаги илмий ишлар сони ортиб бормоқда. Бироқ рақамлаштиришнинг ривожланиши ва унинг ҳаётимизга таъсири солиқ тизими учун янги чақириқларни шакллантирмоқда ва солиқ ҳамда солиқ бошқарувининг келажаги тадқиқотлар учун долзарб мавзу бўлиб қолмоқда.

Амалга оширилган тадқиқот натижалари шундан далолат берадики, ҳозирги кунда дунё миқёсида маҳаллий (давлат даражасидаги) солиққа тортишдан глобал (халқаро даражадаги) солиққа тортишга ўтиш жараёни кечмоқда. Шунга қарамай, мамлакатлар бюджетга солиқ тушумларини кўпайтириш мақсадида миллий солиқларни жорий этишга уринишмоқда, лекин бу саъй-ҳаракатлар баъзан муваффақиятсиз якунланмоқда.

Тадқиқот методологияси. Мақолада анализ, синтез, назарий умумлаштириш, индукция, дедукция ва бошқа усуллардан фойдаланилган. Тадқиқотнинг методологик ва ахборот базаси сифатида иқтисодчи олимларнинг асарлари, хорижий давлатлар давлат солиқ хизмати веб-сайтларидаги материаллар хизмат қилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Ўзбекистонда солиқ сиёсатини такомиллаштириш, солиқ маъмуриятчилиги самарадорлигини ошириш, солиқ юкини изчил камайтириш, солиқ тизимини соддалаштириш ва солиқ ҳисоботларини тубдан қисқартириш юзасидан комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда [1].

Катта маълумотлар, сунъий онг, товарлар ва хизматларни сотиш бўйича интернет-платформалар, номоддий маҳсулотлар, кабилар трансмиллий корпорацияларнинг фаолият жиҳатларидир. Охирги пайтларда рақамли технологиялар шарофати билан Ўзбекистонда қўшилган қиймат солиғини тўлайдиган хорижий интернет-компаниялар сони 40 тадан 56 тага, даромадлари эса 635,1 млрд. сўмга етди. Бу ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 348 млрд. сўм, яъни 1,8 баробар кўп дегани.

Жумладан, Meta, Google, Apple, Netflix компаниялари Ўзбекистондаги даромадларини икки баробарга ошириб, 2023 йилда 2022 йилга нисбатан 1,5 баробар кўп солиқ тўлади. Яъни 2023 йилда Ўзбекистонда электрон хизматлар кўрсатувчи 56 та хорижий компания 69,8 миллиард сўм солиқ тўлаган. Деярли барча солиқ тушумлари қўйидаги 10 та компаниядан тушган: Meta, Google, Apple, Amazon, Booking, Netflix, Xsolla, Zoom, Yandex, Adobe Systems [2].

Илгари компания бизнес юритиши учун давлат ҳудудида доимий ваколатхона ёки шўба корхонасини ташкил этиши лозим бўлар эди. Энди эса рақамлаштириш туфайли товарлар ва хизматларни бутун дунёнинг исталган нуқтасида туриб, исталган бошқа минтақасига реализация қилиш мумкин бўлди. Шу тариқа юқори-даромадлар келтирадиган транзакцияларни рақамли маҳсулот етказиб берувчилар ва онлайн платформалар яратмоқда, бу эса рақамли маҳсулот харидорлари ёки фойдаланувчилари жойлашган мамлакатларда солиқ мажбуриятлари юзага келмаслигини англатади. Анъанавий солиқ архитектурасида турли солиқ шароитлар ва режимлар мавжуд бўлиб, бу ҳол трансмиллий корпорацияларга (ТМК) иқтисодий фаолиятини бутун дунё бўйлаб тақсимлаш ва энг қулай солиқ шароити мавжуд давлатларда асосий солиқларини тўлаш имконини берди. Бундан ташқари, шўба корхоналар орқали асосий офисга фойданинг бир қисмини ўтказиб, имтиёзли шароитда солиқ тўлаш (масалан, Apple – Ирландияда, Amazon – Люксембургда) имконияти яратилди.

Шу тариқа, анъанавий солиқ тизими рақамли иқтисодиётдан орқада қолгандай бўлмоқда: бир томондан – янги солиқ объектлари, рақамли маҳсулотлар, янги бизнес-моделлар, иккинчи томондан эса офшорлар орқали минимал солиқ билан чиқиб кетадиган ТМКларнинг улкан фойдалари мавжуд.

Бугунги кунда мавжуд солиққа тортиш воситаларини қайтадан баҳолаш ва такомиллаштириш жараёни бир неча йилдан буён ҳам айрим мамлакатлар, ҳам халқаро миқёсда изчил давом этмоқда. Бунда асосий муаммо – халқаро консенсус етишмаслиги туфайли рақамли маҳсулот истеъмолчиси ёки фойдаланувчисининг қўшилган қиймат яратишдаги ҳиссаси қай даражада эътиборга олинишидир. ТМКларнинг даромадларини солиққа тортиш ҳуқуқлари бўйича консенсус йўқлиги сабабли, айрим мамлакатлар бутунжаҳон даражасида ягона ёндашув ишлаб чиқилишини кутмасдан, ўзларига хос «рақамли солиқлар»ни жорий қилишга киришди, бу эса солиқ ҳуқуқларининг адолатсиз тақсимланишига олиб келмоқда. Қатор хорижий мамлакатларнинг «рақамли» солиқларни ундириш тажрибасини умумлаштириш шуни кўрсатадики, ушбу турдаги солиқлар ҳам афзалликларга, ҳам камчиликларга (аниқроғи, халқаро миқёсда ҳал этилиши лозим бўлган муаммоларга) эга.

Масалан, Буюк Британияда 2021 йилда рақамли хизматлар солиғи (digital service tax, DST) жорий этилди. Бу – Британия фойдаланувчилари учун ижтимоий тармоқлар, қидирув тизимлари ва онлайн-савдо платформаларидан олинган компаниялар даромадларининг 2%идир [3].

Испания эса 2021 йил январидан интернет-компаниялар томонидан Испаниядаги фойдаланувчиларга кўрсатиладиган рақамли хизматларга (Tax on Certain Digital Services, DST) солиқ жорий этиш жараёнини бошлади. Фойдаланувчилар геолокация технологияси ва IP-манзиллар орқали аниқланади [4].

Чехия Республикасида рақамли хизматлар солиғи тўғрисидаги қонун ҳали кучга кирмаган, уни 2022 ёки 2023 йилларда жорий этиш кутилмоқда. Қонун лойиҳаси таргетланган реклама, кўп функцияли рақамли интерфейслар (веб-сайтлар, иловалар)дан фойдаланиш ва фойдаланувчилар шахсий маълумотларини тақдим этиш учун солиқ жорий этишни назарда тутди [5].

Франция 2019 йилда Интернет-гигантлар фойдасини солиққа тортишни бошлаган эди, бироқ 2020 йилда АҚШ томонидан Франциядан импорт қилинадиган товарларга 100%лик бож жорий этиш таҳдиди туфайли ушбу солиқни амал қилишини тўхтатди [6].

Шунингдек, АҚШ Савдо вакили идораси (USTR) Ҳиндистон, Италия, Туркия, Австрия, Испания, Буюк Британияда рақамли хизматлар учун жорий этилган солиқлар юзасидан тергов ўтказди. 2021 йил июнида ушбу тергов натижасига кўра, қатор мамлакатлар томонидан жорий этилган солиқлар АҚШ рақамли компанияларига нисбатан камситувчи хусусиятга эгаллиги (халқаро солиқ тамойилларига мос келмаслиги) таъкидланди ва ушбу мамлакатлардан айрим турдаги товарлар импортига қўшимча тарифлар (божлар) жорий қилиш тўғрисида қарор қабул қилинди [7].

Европа Иттифоқи ҳам рақамли иқтисодиёт учун солиқ жорий этиш имконини кўриб чиқмоқда. Европа парламенти ва ЕИ давлатлари ўртасида 2020 йил 10 ноябрда эришилган келишувда айтилишича, ЕИ бюджети даромадларини ошириш мақсадида рақамли солиқ (ёки йиғим) жорий этилиши мумкин [8].

Шу билан бирга, ушбу чоралар тўғри эканини ҳозирча тасдиқлаш қийин, чунки уларни танқид қиладиган бир қатор асосли далиллар мавжуд.

Биринчидан, солиққа тортишни универсallasштириш тамойилига кўра, мулк шакллари, ташкилотларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари, тармоққа мансублиги, фуқаролиги ва бошқалардан келиб чиқиб, кўшимча солиқлар ёки оширилган солиқ ставкаларини жорий этиш мақсадга мувофиқ эмас. Яъни, солиқларни ҳисоблашда ягона ёндашувни таъминлаш зарур.

Иккинчидан, рақамли иқтисодиёт учун жорий этилаётган янги солиқлар компаниялардан ундирилиб, уларнинг фойдасини камайтиради, натижада рақамли хизматлардан фойдаланиш таърифлари, яъни фойдаланувчилар харажатлари ошади. Солиқ юкни ўтказишни электрон тижорат билан шуғулланувчи кичик компаниялар ҳам ҳис этиши мумкин. Охир-оқибат рақамли иқтисодиёт учун жорий этилаётган янги солиқ айрим турдаги рақамли товарлар ва хизматлар учун кўшимча акцизга айланиши, бу эса ушбу маҳсулотларни истеъмол қилиш кўламини чегаралашга олиб келиши эҳтимолдан холи эмас.

Учинчидан – бу тўғри солиқ базасини аниқлаш муаммосидир. Ҳар йил рақамли технологиялар фаолиятнинг барча соҳаларига чуқурроқ кириб бораётгани сабабли, рақамли иқтисодиёт иқтисодий фаолият турлари ҳамда иқтисодиёт тармоқларининг бир бўлагига айланыпти. Шу боис, эҳтимол, ТМКларнинг классик фойда солиқларида қўлланадиган турли имтиёзлар ёки чегирмалар базасини (меҳнат сарфлари, ресурслар ва ҳ.к.) аниқлашда қийинчиликлар келиб чиқиши мумкин. “Рақам” учун киритиладиган ҳар қандай солиқлар билан боғлиқ муаммолар ЕИ рақамли инфратузилмасининг ривожланиши, веб-сервислар барқарорлиги, аҳоли ва бизнес учун рақамли маҳсулотларни тақдим этиш сингари жабҳаларга таҳдид солиши мумкин.

Яна бир масала – рақамли хизматлар учун солиқлар жорий этган давлатлар рақамли иқтисодиётда солиққа оид муаммоларни ҳал этиш бўйича халқаро келишувларни қандай татбиқ этишидир. Бу келишувлар бир неча йил олдин ишлаб чиқиладиган, чунки Жаҳон ҳамжамияти (ИХТТ ва G20 доирасида) BEPS лойиҳасини ишга тушириб, солиқ базасининг бузилиши ва фойдани солиққа тортишдан чиқариш билан боғлиқ молиявий муаммоларни ҳал этиш учун энг мақбул стратегияни излашни бошлаган эди.

Ҳозирги пайтда рақамли солиққа тортиш бўйича кўп томонлама келишувлар янги муаммоларга олиб келадиган, савдо тўсиқларига айланиши ва рақамли инфратузилма ривожланишини секинлаштириши мумкин бўлган солиқлар жорий этилишидан кўра мақбулроқ кўринмоқда.

Кўплаб мамлакатлар қатори Ўзбекистон ҳам рақамли фаолиятни билвосита солиққа тортишни ҚҚС тизими орқали мослаштиришни бошлади. 2020 йилдан бошлаб янги Солиқ кодексига кўра интернет-гигантлар (Facebook, Netflix, Google, Twitter, TikTok ва бошқалар) томонидан Ўзбекистон ҳудудида жисмоний шахсларга электрон хизматлар кўрсатиш операцияларини ҚҚС билан солиққа тортишни амалга ошириб бошлади.

Хорижий мамлакатларда ва Ўзбекистонда рақамли хизматлардан солиқ олиш бўйича қонун ҳужжатларини қиёсий таҳлил қилиш натижаси шуни кўрсатдики, қонун нормалари деярли бир хил, фарқлар асосан рақамли компаниялар умумий

даромадларининг миқдори ва айрим солиқ имтиёзларида кўринади. Электрон хизмат Ўзбекистон ҳудудида кўрсатилган ҳисобланиши провайдер жойлашган жой, телефон рақами, IP-манзили, тўлов манзили ёки банк реквизитлари асосида аниқланади.

Синчиклаб ўрганиб чиқилганида кўриндики, ушбу солиқларни жорий этишдаги асосий реал хавф – бу солиқ охир-оқибат маҳаллий фойдаланувчилар зиммасига ўтиши, яъни электрон хизматлар (нафақат хорижий, балки маҳаллий компаниялар хизматлари ҳам) нархининг ошиб кетиши мумкинлигидадир. Бундай ҳол бошқа мамлакатларда ҳам кузатилган бўлиб, бу рақамли иқтисодиёт ва рақамли инфратузилма ривожланиш суръатларининг пасайишига олиб келиши эҳтимолдан холи эмас. Шу билан бирга, мазкур солиқни амалда қўллаётган мамлакатлар учун ҳамон ечимини топмаган баъзи масалалар Ўзбекистон учун ҳам долзарб бўлмоқда.

Криптовалюта кўплаб мамлакатларда тўлов ва инвестиция воситаси сифатида виртуал актив сифатида қўлланилади, аста-секин нақд пулларга муқобил воситага айланиб бораётгани кузатилмоқда. Ҳозирда анъанавий – солиққа тортиладиган – активларни криптоиқтисодиётга кўчириш тенденцияси мавжуд, чунки кўпгина операциялар қонунчилик нуқсонлари туфайли ҳуқуқий доирадан ташқарида амалга оширилиб, солиқ тўлашдан бўйин товлаш имконини беради. Шу тариқа, криптовалюта давлат бюджетларига тушиши мумкин бўлган солиқ суммаси билан аслида тўланган солиқ суммаси ўртасидаги «солиқ бўшлиғи» юзага келишига сабаб бўлмоқда. Бу ҳолат, энг аввало, шу билан боғлиқки, ҳанузгача криптовалютанинг аниқ таърифи ёки унинг ҳуқуқий мақоми бўйича ягона халқаро ёндашув йўқ, шу сабабли бунда ягона солиқ сиёсатини белгилаш ҳам осон эмас.

Ўзбекистонда виртуал активларни солиққа тортиш механизмларини жорий этиш имкониятларини баҳолаш мақсадида хорижий давлатларнинг тажрибаси ўрганиб чиқилди. Бу борада энг кўп илгарилаб кетган бир қатор мамлакатлар мавжуд бўлиб, улар криптовалюта ва солиқ маъмуриятчилиги бўйича механизмларни солиқ қонунчилигида аллақачон ишлаб чиққан.

Масалан, Австралияда 2014 йилдаёқ криптовалюта солиққа тортиш юзасидан умумий қўлланма ишлаб чиқилган, 2020 йилда эса криптовалюта билан боғлиқ транзакциялари ҳақида солиқ тўловчиларни хабардор қилиш тизими йўлга қўйилган. Ушбу мамлакатда жисмоний шахслар учун криптовалюта солиққа тортилиши капитал ўсиши солиғи тизими орқали амалга оширилса, юридик шахслар учун эса фойда солиғи орқали тартибга солинади. Австралия солиқ бошқармаси (Australian Taxation Office) жисмоний шахслар фаолиятини Binance, Coinspot каби биржалардан олинган маълумотлар асосида кузатиб боради [9].

Криптовалюта солиқ нуқтаи назаридан тартибга солишда Болгария солиқ қонунчилиги нисбатан содда ва жозибадор ҳисобланади. У ерда криптовалюта молиявий активлар сотувидан олинган даромад сифатида кўрилиб, бошқа даромадлар каби 10% ставкага тортилади. Аниқроғи, ҳар бир сотув операцияси бўйича (зарарлар чиқариб ташланган ҳолда) олинган реаллашган фойда солиққа тортилади [10]. Европа Иттифоқига аъзо мамлакатларда криптовалюта фаолиятини тартибга солиш қоидалари ва стандартлари бир-биридан фарқ қилади. Шу билан бирга, 2024 йилгача криптовалюта комплекс тартибга солиш режалаштирилган бўлиб, молия бозорида

тақсимланган реестр технологияси ва криптоактивлар жорий этилиши кўзда тутилган [11].

АҚШда криптовалюта федерал солиққа тортиш мақсадида мулк сифатида баҳоланади ва олинган санаси бўйича АҚШ доллараридаги бозор қийматида ҳисобга олинади. Товарлар ва хизматлар учун тўлов сифатида ёки майнинг йўли билан олинган криптовалюта умумий даромад ҳисоб-китобига киритилади. Шунингдек, ёлланмаган майнерлар (харажатларини ўзи қоплайдиганлар) ўзини ўзи банд қилиш солиғини (self-employment tax) тўлайдилар. Маош сифатида олинган криптовалюта эса даромад солиғи ва суғурта бадалларини ҳисоблашда инобатга олинади. Криптовалюта операциялари билан боғлиқ кўплаб нозик жиҳатлар мавжуд бўлганлиги сабабли, АҚШ Солиқ бошқармаси (IRS) даврий равишда эълонлар ва бошқа маълумотларни чоп этиб, криптовалюта солиққа тортиш бўйича амалдаги қоидаларни эслатиб туради [12].

Россияда эса криптовалюта ҳам, токенлар ҳам қонунчиликка кўра «мулк» сифатида таснифланади, бироқ бу рақамли молиявий активлар Россия Федерациясида қонуний тўлов воситаси сифатида қабул қилинмайди. Қонунчиликка мувофиқ, криптовалюта сотиб олиш, майнинг қилиш, сотиш ёки бошқа операцияларни амалга ошириш мумкин, аммо Россия резидентларидан олинган товарлар ва хизматлар учун криптовалюта орқали тўлов қилиш тақиқланган [13].

Дунёда айрим мамлакатлар криптовалюта солиққа тортиш масаласида ягона ёндашувни ишлаб чиқмаган, ёки криптовалюта расман тўлов воситаси ёки молиявий инструмент сифатида тан олинмаган, бироқ миллий солиқ қонунчилиги доирасида кўриб чиқилади. Масалан, Буюк Британияда криптовалюта тўлиқ валюта сифатида қабул қилинмайди, балки номоддий ёки виртуал актив сифатида «мулк» тариқасида тан олинади. Шу боис, криптоактивлардан фойдаланиш мақсади ва хусусиятидан келиб чиқиб, у капитал ўсиши солиғи ёки даромад солиғи орқали солиққа тортилади [14].

Ҳиндистонда криптовалюта расман тўлов воситаси сифатида тан олинмаган ва тартибга солинмайди. Ҳеч қандай расмий қоида, низом ёки мунозараларни ҳал қилиш тамойиллари мавжуд эмас. Майнинг орқали олинган криптовалюта даромадлари бошқа манбалардан олинган даромад сифатида, инвестиция ёки мукофот сифатида солиққа тортилиш мумкин. Криптовалюта фойда солиғига (profit tax) ҳам тушиши эҳтимолдан холи эмас [15]. Бироқ, криптовалюта операциялари бўйича ҳисоботда ахборот очиқлаш талаби мавжуд бўлмагани сабабли, Ҳиндистонда бу активни солиққа тортиш амалиёти деярли мавжуд эмас. Лекин бу узоққа чўзилмайди, чунки Ҳиндистон ҳукумати криптовалюталар билан савдо қилишни солиққа тортиш масаласини кўриб чиқмоқда.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда ҳам криптовалюта учун аниқ ҳуқуқий мақом белгиланмаган, у билан боғлиқ операцияларни тартибга солувчи норматив база мавжуд эмас. Майнинг натижасида олинган криптовалютадан тушган даромадлар даромад солиғи тизими орқали солиққа тортилиши мумкин.

Мамлакатлар жамият эҳтиёжларига кўпроқ эътибор қаратаётгани сабабли, давлат, бизнес ва фуқаролар ўртасида оптимал ҳамкорликни таъминлаш учун янги ечимлар излашда давом этмоқда. Бу жараёнда кўплаб мамлакатлар замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш асосида давлат бошқаруви моделига

ўтиб, жамоат хизматлари самарадорлигини ошириш ва давлат идоралари ишини максимал даражада шаффоф қилиш имкониятига эга бўлмоқда.

Ўзбекистонда, айти пайтда соғлиқни сақлаш ва таълим, хавфсизлик ва суд, молия ва солиқлар, транспорт, тадбиркорлик, фуқаролик ва миграция, ер ва экология, қурилиш ва кўчмас мулк, ижтимоий ҳимоя каби кўплаб соҳаларда электрон хизматлардан фойдаланиш мумкин. my.gov.uz – ягона электрон давлат хизматлари портали орқали жисмоний шахслар онлайн режимда 700 дан ортиқ давлат хизматларини олиш, штрафлар, қарзлар, тадбиркорларнинг солиқларини тўлаш, яшаш жойини рўйхатдан ўтказиш, ҳайдовчилик гувоҳномасини алмаштириш, рақамли ҳужжатлардан фойдаланиш каби кўплаб вазифаларни амалга ошириш имкониятига эга [16].

Солиқ маъмуриятчилиги соҳасида ҳам рақамлаштириш воситалари фаол қўлланилмоқда. Солиқ органлари анъанавий маълумот тақдим этиш сервисларидан ташқари катта ҳажмдаги маълумотларни йиғиб, уларни давлат даражасида муҳим норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва дастурлар ишлаб чиқиш учун ҳукуматга етказиб бериб боради.

Мамлакатимизда (Forum on Tax Administration) рақамли технологиялар – йирик маълумотлар (Big Data), “булутли” ҳисоб-китоблар (Cloud Computing) ва сунъий онг (DavrOn) – орқали келажак солиқ маъмуриятчилигининг янги операция модели шаклланиб бормоқда. Ушбу янги тизим рақамли маълумотлар ва таҳлилий воситалардан фойдаланган ҳолда солиқ органларини бошқа давлат идоралари, солиқ тўловчилар ва халқаро муносабатлар билан самарали бирлаштиришни таъминлайди.

Хорижий мамлакатларнинг рақамлаштириш воситаларини солиқ маъмуриятчилиги эҳтиёжлари учун қўллаш тажрибаси умумлаштирилганида, энг самарали технологиялар сифатида сунъий онг, йирик маълумотлар ва таҳлил ҳамда блокчейн қайд этилган.

Масалан, сунъий онг яқиндан бошлаб солиқ органларининг онлайн платформаларида фойдаланувчилар билан “24/7” тарзида боғланиш учун ишлатилмоқда. Ушбу технология орқали мураккаб саволлар автоматик равишда саралаб олинади ва тегишли мутахассисларга йўналтирилади, бу эса малакали жавоб бериш ҳамда маълумот тақдим этиш сифатини оширади.

Буюк Британияда бу Herbie Tax and Revenue Bot номли виртуал ёрдамчи бўлиб, у бир вақтнинг ўзида 2000 тагача сўровга автоматик жавоб бера олади, солиқлар йиғади, солиқ қайтарувларини кўриб чиқади, шикоятлар бўйича масалаларни ҳал қилади. 2018 йилги маълумотларга кўра, Испанияда виртуал ёрдамчидан фойдаланиш электрон почта орқали келиб тушадиган сўровлар сонини 80 %га қисқартирган, шу билан бирга виртуал ёрдамчига мурожаатлар 10 баравар ошган [17].

Финляндия Солиқ маъмуриятчилиги Миграция хизмати ва Патент-рўйхатдан ўтказиш бюроси билан биргаликда чат-бот хизматини ишлаб чиқди. У Финляндиядан ташқарида жойлашган тадбиркорларга ёрдам кўрсатади [18].

Ўзбекистонда ҳар йили ИТ-мутахассислар сони ошиб бораётгани каби, уларнинг малакаси ҳам яхшиланаётгани боис, келажакда сунъий онг солиқ органларига ёрдамга келиши мумкинлигига ишонч бор ва шу тариқа сунъий онг солиқ тўловчилар манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим восита бўлиб қолиши мумкин.

Солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш жараёнларининг автоматлаштирилиши билан бирга, катта маълумотлар (Big Data) ва таҳлилий воситалар туфайли солиқ хизмати солиқ тўловчиларнинг даромадлари ва мол-мулки, рақамли тўловлар, электрон ҳисобрақамлар, онлайн-кассалар каби турли маълумотларни катта ҳажмда қўлга киритмоқда. Аниқки, олинган ушбу маълумотлар муҳим таҳлилий ресурс сифатида хизмат қилиб, хизматлар сифати яхшиланишига, солиқ хатоларини камайишига ва кам ресурс сарфлаган ҳолда тезкор ҳамда асосланган қарорлар қабул қилинишига ёрдам беради.

Сингапур солиқ хизмати катта маълумотлар (Big Data)дан ҳар томонлама фойдаланиб, маълумотларни йиғиш жараёнидан тортиб, уларни баҳолаш, бошқариш, сақлаш, янги маълумот манбаларини жорий этиш, шунингдек, солиқ тўловчилар афзалликлари, хатти-ҳаракатлари ҳамда эҳтимолий хатарларини аниқлашгача бўлган мукамал маълумотлар стратегиясини ишлаб чиққан. Бу мақсадда махсус марказлашган маълумотлар базаси яратилган бўлиб, у прогнозлаштирувчи моделлаштириш, макроиқтисодий тенденцияларни таҳлил қилиш ва бошқа кенг қўламли таҳлилий вазифаларни оммавий қайта ишлаш платформаси орқали амалга оширади. Бундан ташқари, қарорлар қабул қилишда хатарларнинг олдини олиш мақсадида, ходимлар ҳамда ташкилотлар ўртасидаги муносабатларни аниқлаш учун ижтимоий тармоқлардан ҳам маълумотлар йиғилади [19].

Мексика Солиқ хизмати (Tax Administration Service, Servicio de Administración Tributaria, SAT) ҳам маълумотлар таҳлили платформасидан фойдаланиб, солиқ йиғимларининг самарадорлигини оширмоқда. Прогнозлаштирувчи моделлаштириш орқали солиқ тўловчилар ҳақидаги маълумотлар таҳлил қилиниб, улардаги ҳар хил солиққа тортиш бузилиши эҳтимоллари, текширув жараёнлари ва солиқ камчиликларини олдиндан аниқлаш имконияти яратилади. Шунингдек, электрон ҳисобварақлар ва декларацияларнинг олдиндан тўлдирилган шакллари (tax returns) тақдим этилади, унда киритиладиган маълумотлар (иш ҳақи, даромадлар, харажатлар ва бошқа маълумотлар) солиқ тўловчи берган маълумотлар таҳлилига асосланади [20].

Хитойда катта маълумотлар ва таҳлилдан фойдаланиш текширувлар ҳамда аудит тизимларини такомиллаштиришга хизмат қилмоқда. Масалан, 2016–2020 йиллар давомида текширувлар сони ҳар йили 20% дан ортиққа қисқарган бўлса, аудиторлик текширувлари орқали тўланган солиқлар миқдори 30% га ошган. Шу билан бирга, рақамли воситалар халқаро ташкилотлар ва давлатлар ўртасида вақти-вақтида маълумот алмашинувини таъминлаб, трансчегаравий масалаларни ҳал этишда, шунингдек, халқаро ҳамкорлик дастурларини уйғунлаштиришда ёрдам беради.

Бир томондан, интеллектуал маълумотлар таҳлили стратегияси шаффофликни ошириб, солиқ тўлашдан бўйин товлаш даражасини пасайтиришга ёрдам беради ва халқаро солиқ маълумотларини хавфсиз алмашинуви борасидаги ташаббуслар – BEPS доирасида 100 дан ортиқ мамлакатлар ҳамкорлигини амалга оширишга қўмаклашади. Бошқа томондан, солиқ тўловчилар шахсий маълумотлари махфийлиги, хавфсизлиги ва муҳофазаси тўлиқ таъминланганига ишонч бўлишини, шу билан бирга реал вақт режимида индивидуал хизматлардан фойдаланишни истайдилар.

Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигининг автоматлаштирилган тизими шаклланаётган бир пайтда, хорижий мамлакатларнинг тажрибаси солиқ тўловчилар

эҳтиёжлари учун функцияларни кенгайтириш, солиқ тушумларини аниқроқ прогноз қилиш ва тизимга ноқонуний аралашувлар хавфини олдиндан бартараф этишда ёрдам беради. Бироқ самарали солиқчи-таҳлилчилар жамоасини шакллантириш учун солиқ тушумларини йиғиш ва уларни текшириш билан боғлиқ маълумотларни қайта ишлашни ўрганиш билан чекланиб қолмасдан, чиқиш маълумотларини интеграция қилиш, маълумотлар билан бошқарув ва маълумотлар архитектураси, прогнозлаштирувчи моделлаштириш, аудитни режалаштириш, стратегик қарорлар қабул қилиш ва хатарлар билан бошқарув, маълумотлар хавфсизлиги каби соҳалар бўйича ҳам янги билим ҳамда кўникмалар талаб этилади. Ўзбекистонда бу жараён тескари йўналишда ҳам амалга ошиши мумкин – яъни, дастурлаш соҳасида янги фаолият бошлаган мутахассислардан солиқ соҳасида малакали кадрлар тайёрлаш орқали [21].

Блокчейн технологияси, дастлаб биткойнлар билан боғлиқ транзакциялар учун (криптовалюта – номоддий актив бўлиб, молия регуляторлари ва банклар буйруғига бўйсунмайди) ишлатилаётган бўлса-да, бугунги кунда транзакцияларни сақлаш учун энг яхши усуллардан бири сифатида эътироф этиляпти.

2018 йилдан бошлаб Бразилияда Федерал солиқ хизмати блокчейнни солиқ маъмуриятчилиги тизимига жорий этди. “bCPF” деб номланган ушбу лойиҳа блокчейн тармоғи орқали жисмоний шахслар – солиқ тўловчилар ҳақидаги маълумотни ҳукумат даражасидаги G2G (government-to-government) алмашинуви учун яратилган бўлиб, бу жараён федерал, штат ва муниципал даражадаги солиқ ва регуляция органларини қамраб олади. Яқин орада юридик шахслар реестри ҳам блокчейн асосида (“bCNPJ”) жорий этилиши режалаштирилган [22].

Европа Иттифоқи ягона бозор ва яхлит сиёсат яратиш орқали смарт-контрактлардан фойдаланувчи блокчейн технологияси асосида ҚҚС ва фойда солиғини солиққа тортиш ташаббусини амалга оширишда бир қанча афзалликларга эга. Бундай платформа рақамли замонда солиқ тўловчилар маълумотларини алмашиш, маълумотлар махфийлиги, солиқ тўловларини тўплаш ва ҚҚСни реал вақт режимида қайтариш имкониятини яратиши мумкин. Шу билан бирга, шахсий маълумотлар махфийлиги, технология тезлиги, жорий этиш харажатлари, ходимлар малакаси каби муаммо ва хатарларни бартараф этиш мақсадида ЕИда катта иш олиб бориш режалаштирилган: хусусан, умумий “булут” тизими яратиш, солиқ органлари фаолиятига сунъий онгни кенг жорий этиш, шунингдек, смарт-контрактлар орқали солиқ йиғимларида юзага келиши мумкин бўлган хатарларни олдини олиш учун солиққа оид қоидаларни уйғунлаштириш режалаштирилган [23].

Блокчейн орқали солиқ йиғиш йўналишида илгарилаб кетаётган мамлакатлар қаторига Финляндия (кўчмас мулк билан боғлиқ операциялардан солиқ ундиришни кузатиб боришда қўллаш), Швеция (фойда солиғи ва божхона божларини йиғишда блокчейн тестлари), Хитой (ҳисобварақ-фактураларга ва смарт-контрактларда фойдаланиш), Нидерландия (ҳақиқий вақт режимида бухгалтерия ҳисоботини тақдим этиш учун блокчейн) киради [24].

Ўзбекистон ҳам солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш йўналишида жадал иш олиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Рақамли технологиялар вазирлиги ва

Давлат солиқ кўмитаси ҳамкорлиги натижасида солиқ соҳасида кўплаб электрон маълумотномалар ва хизматлар жорий этилмоқда.

Ўзбекистонда электрон солиқ маъмуриятчилиги тизимини аста-секин йўлга қўйилиши туфайли, солиқ тўлаш жараёнини соддалаштириш, ҳисобот шакллари сонини камайтириш, текширувлар сонини қисқартириш, солиқ низоларини ҳал этиш самарадорлигини ошириш ва ушбу соҳада коррупция даражасини пасайтириш имконияти пайдо бўлмоқда. Блокчейн технологиясидан фойдаланиш афзалликлари ва камчиликларини муҳокама қилиш жараёни ҳозирча фақат муҳокама босқичида. Бошқа мамлакатлар томонидан солиқ маъмуриятчилигини тўлиқ автоматлаштириш бўйича амалга оширилаётган фаол чоралар Price Waterhouse Coopers'нинг «Paying Taxes – 2020» рейтингда Ўзбекистон 69-ўринда қолишига таъсир кўрсатди. Ундан ташқари, мамлакатда бизнес учун солиқ юки ҳам аста-секин ошиб бормоқда [25]. Ўзбекистонга солиқ ислохотлари рейтинг натижаларига сезиларли таъсир кўрсатиши учун маълум вақт керак бўлади.

Жорий тўлиқ рақамлаштириш шароитида солиқ маъмуриятчилигини трансформация қилишни таҳлил қилиш якунида асосий тенденциялар қуйидагича аниқланди:

Биринчидан, замонавий солиқ идораларининг роли оддий солиқ йиғишдан кенг қўламдаги маълумотларни тўплаш, таҳлил қилиш ва давлат идоралари томонидан аҳамиятли ижтимоий қарорлар қабул қилиш учун ахборот тақдим этиш даражасига кўтарилди.

Иккинчидан, ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши солиқ маъмуриятчилиги жараёнларини автоматлаштириш ва уни деярли тўлиқ равишда инсон омилини чиқариб ташлаган ҳолда бизнес жараёнлар ҳамда солиқ тўловчилар экотизимида жорий этиш имконини берди.

Учинчидан, рақамлаштириш воситалари халқаро даражада идентификацион маълумотларни бирхиллаштириш жараёнини бошлаб берди ва турли мамлакатларнинг солиқ идоралари ўртасида солиқ ахборотини алмашинув тизимини яратди.

Бу ўзгаришлар орқали солиқ жараёнларининг катта қисмини солиқ тўловчилар муҳитига интеграция қилиш (кўзга кўринмайдиган солиқ маъмуриятчилиги) ва ихтиёрий комплаенсдан автоматик комплаенсга ўтиш имконияти пайдо бўлади, бунда давлат солиқ органлари фақат хатарлар устидан назоратни амалга оширади, солиқ маъмуриятчилиги эса барқарор ва ёндашувда эгилувчан бўлади. Худди шундай мақсад ИХТТ «Солиқ маъмуриятчилиги 3.0» (Tax Administration 3.0) ишчи хужжатида ҳам баён этилган бўлиб, унда мавжуд солиқ тизимларининг структура чекловлари, янги солиқ маъмуриятчилиги имкониятлари таҳлил қилинган ва босқичма-босқич амалга ошириш бўйича таклифлар берилган [26].

ИХТТ мамлакатлари томонидан ишлаб чиқилган «Солиқ маъмуриятчилиги 3.0» (Tax Administration 3.0) концепциясида мазкур янги тизимни жорий этишда учраши мумкин бўлган бир қатор муаммолар қайд этилган. Жумладан, солиққа оид талабларга кўнгилли риоя этишга кучли боғлиқлик (ҳисобот юритиш, ҳисоблаш ва тўлаш, жадвалга қатъий риоя қилиш каби жараёнларга кўп вақт сарфлаш), давлат идораларининг бир-биридан ажралган жараёнлари (бунда солиқ тўловчилар учун зарур маълумотни

олишда қийинчиликлар юзага келади), шунингдек, солиққа оид ноаниқлик (тўловлар билан боғлиқ хатарлар ва текширувлар натижаси) шулар жумласидандир.

Мавжуд муаммоларни бартараф этиш мақсадида «Солиқ маъмуриятчилиги 3.0» да бир неча муҳим йўналишлар таклиф этилган:

1. Солиқ маъмуриятчилиги жараёнларини солиқ тўловчиларнинг табиий тизимларига интеграция қилиш. Бунда солиқ тўлаш жараёни супермаркетда харид учун пул тўлаш каби «кўзга кўринмайдиган» ва «табиий» жараёнга айланади.
2. Рақамли платформалардан солиқ агенти сифатида фойдаланиш. Бундай платформалар маълумотларни қайта ишлаш, солиқларни ҳисоблаш ва уларни йиғиб бериш функцияларини бажаради.
3. Реал вақт режимида солиқларни ҳисоблаш ва текшириш. Солиқ тўловчи томонидан тўланган ёки тўланиши керак бўлган солиқлар суммаси шу пайтнинг ўзида кўриб чиқилиб, назорат қилиниши мумкин бўлади.
4. Давлат идораларини хусусий сектор билан интеграция қилиш. Бу учун керакли тўловлар, имтиёзлар ва қайтарувларни мувофиқлаштирган ҳолда солиқ жараёнида ҳамоҳанглик ва мувозанатни таъминлаш керак [26].

Ушбу йўналишлар келажакка йўналтирилган ғоялар эмас, балки айрим мамлакатларда қисман ҳаётга татбиқ этилган. «Солиқ маъмуриятчилиги 3.0» нинг бош мақсади – жаҳон миқёсида шаффоф, адолатли ва хавфсиз солиқ тизимини барпо этиб, солиқ тўлашдан бўйин товлаш даражасини минималлаштириш ва солиққа оид талабларга риоя қилишдаги юкни сезиларли даражада камайтиришдир. Бу мақсадларга эришиш учун катта ҳажмда ишлар қилиш талаби бўлса-да, бошланган ислохотлар жараёни солиқ органларининг солиқ тўловчилар билан ўзаро муносабатларини яхшилаш ва мавжуд солиқ маъмуриятчилиги тизимини такомиллаштириш имконини беради.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётнинг шиддат билан ривожланиши солиқ тизимини замонавий талабларга мувофиқлаштириш ва рақамли воситаларни жорий этиш заруратини ошироқда. Мамлакатимизда Давлат солиқ қўмитаси томонидан электрон ҳисобварақ-фактуралар, онлайн касса аппаратлари каби замонавий ечимлар амалга оширилмоқда. Шу билан бирга, солиқ маъмуриятчилигининг рақамлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш мақсадида бир қатор инновацион технологиялардан фойдаланиш истиқболли ҳисобланади.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, рақамли технологияларни солиқ тизимига жорий этиш нафақат солиқ йиғимларини оширади, балки коррупция хавфини камайтиради, шаффофликни таъминлайди ва маъмурий харажатларни қисқартиришга ёрдам беради. Қуйидаги жадвалда Ўзбекистон шароитида қўлланилиши мумкин бўлган асосий механизмлар ва уларнинг афзалликлари кўрсатилган (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал.

Рақамли иқтисодиёт шароитида солиққа тортиш механизмлари

Тақдим этилаётган механизм	Таърифи	Афзалликлари	Муаммолари ва хатарлари
Сунъий онг (AI)	Солиқ тўловчилар маълумотларини	Текширув жараёнларининг	Махфийликка оид хавотирлар

Тақдим этилаётган механизм	Таърифи	Афзалликлари	Муаммолари ва хатарлари
Блокчейн технологияси	таҳлил қилиш, солиқ хато ва камчиликларини автоматик аниқлаш. Транзакция маълумотларини хавфсиз ва шаффоф сақлаш учун тарқатилган маълумотлар базаси.	тезлиги ва аниқлиги ошади. Маълумотлар хавфсизлигини таъминлаш, солиқ назоратининг шаффофлигини ошириш.	ва техник мураккабликлар. Жорий этиш харажатларнинг кўплиги ва ходимларни тайёрлаш зарурати.
Катта маълумотлар (Big Data)	Солиқ тўловчилар фаолиятини таҳлил қилиш учун катта ҳажмдаги маълумотларни йиғиш ва қайта ишлаш.	Солиқ тушумлари прогнози яхшиланади, солиқ қочиш ҳолатлари камаяди.	Маълумотларни қайта ишлаш учун юқори даражада инфратузилма талаб этилади.
Қўшимча қиймат солиғи (ҚҚС)	Рақамли хизматлар ва товарлар учун ҚҚС жорий этиш.	Давлат бюджетига даромад тушумлари ошади.	Рақамли хизматларнинг қимматлашуви ва солиқ юкининг истеъмолчиларга ўтказилиши мумкин.
Халқаро ҳамкорлик	ТМКларни солиққа тортишда биргаликдаги қоидалар ишлаб чиқиш.	Солиққа тортишда глобал адолат таъминланади.	Турли давлатларнинг манфаатлари ўртасида зиддиятлар юзага келиши мумкин.
Автоматлаштирилган солиқ маъмурияти	Солиқ тушумларини йиғиш, ҳисоблаш ва мониторинг жараёнларини рақамли платформалар ёрдамида автоматлаштириш.	Самарадорлик ошади, инсон омилининг таъсири камаяди.	Юқори инфратузилма харажатлари ва ходимларнинг рақамли кўникмаларини ривожлантириш зарурати.

Хулоса ва таклифлар. Келажакда солиққа тортиш ва солиқ маъмуриятчилиги қандай йўналишда ривожланиши кўп жиҳатдан иқтисодий ҳамда жамият тараққиёти билан боғлиқ. Дунёда жуда муҳим тенденция кузатилмоқда: маҳаллий даражадаги

(давлат миқёсидаги) солиққа тортишдан халқаро даражадаги (жаҳон миқёсидаги) солиққа тортишга ўтиш. Бу эса ТМКларнинг офшорлар орқали фойда олиши ва улар маҳсулоти ҳақиқий харидорлари жойлашган мамлакатларда деярли бирор-бир солиқ мажбурияти бўлмаслиги билан изоҳланади. Қолаверса, рақамлаштириш туфайли изчил равишда жисмоний ҳозирликсиз (country presence) бизнес юритиш имконияти пайдо бўлди (масалан, қидирув тизимлари, ижтимоий тармоқлар, рақамли платформалардан фойдаланиб). Шу йўл билан олинаётган даромадлар анъанавий солиқ тизими доирасида солиқ базаси сифатида аниқланмаган эди. Натижада мавжуд солиқ қоидаларини қайта кўриб чиқиш ва рақамли маҳсулот харидори (ёки фойдаланувчиси) жойлашган ўша ерда солиқ тўлаш тизимига ўтиш зарурати юзага келди.

Айрим мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатдики, ТМКлар «рақамли» даромадларига янги солиқлар белгилаш орқали ўз ҳудудида жорий қилмоқчи бўлган механизмни амалда ишлатиш осон иш эмас. Чунки бугунги кунда иқтисодиёт ва компаниялар бутунлай глобаллашган, солиқлар эса уларга мамлакат миқёсида эмас, балки халқаро норма ва тамойиллар асосида татбиқ этилиши лозим. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда ТМКларнинг солиққа тортилишига оид миллий нормаларни янги халқаро қоидалар асосида қайта кўриб чиқиш, шунингдек, рақамли бизнес билан шуғулланувчи ва янги қоидаларда белгиланган молиявий мезонларга мос келадиган компанияларни аниқлаш учун алгоритмлар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Солиққа тортиш ва солиқ маъмуриятчилиги келажаги иқтисодиёт ва жамият ривожланиши билан чамбарчас боғлиқ. Рақамли иқтисодиётнинг ўсиши мавжуд солиқ тизимларига катта босим ўтказмоқда, бу эса янги ёндашувларни ишлаб чиқишни талаб қилади. Шу нуқтаи назардан, солиқ маъмуриятчилигини ривожлантириш мақсадида қуйидаги инновацион ёндашувларни қўллаш таклиф этилади:

1. Ўзбекистонда халқаро солиқ қоидаларига мувофиқ миллий қонунчиликни мувофиқлаштириш;

2. Солиқ маъмуриятчилиги жараёнларини автоматлаштириш учун рақамли воситаларни, хусусан сунъий интеллектни жорий этиш орқали солиқ назорати сифатини яхшилаш ва хато рискларини камайтириш;

3. Блокчейн технологияси орқали солиқ маълумотларининг хавфсизлиги ва шаффофлигини таъминлаш;

4. Рақамли иқтисодиётда солиққа оид муаммоларни ҳал қилиш учун халқаро ташкилотлар билан фаол ҳамкорлик қилиш.

Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштиришни йўлга қўйиш жараёни бутун дунёда шаклланаётган «глобал солиқ маъмуриятчилиги» янги парадигмасини амалга ошириш нуқтаи назаридан ниҳоятда муҳим. Бу жараён давлат, бизнес, IT-мутахассислар ва фуқаролар томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланиши зарур, чунки унинг мақсади – замонавий, самарали, шаффоф, адолатли ва хавфсиз солиқ маъмуриятчилиги тизимини яратишдир.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июлдаги “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4389-сонли Қарори.
2. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги маълумотлари.

3. Digital Services Tax. 2021.
4. On the tax on certain digital services: Law of Spain of 2020 No. 4.
5. Czech Republic: Status of digital services tax legislation. KPMG. 2021.
6. Trump Administration Proposes Tariffs Against \$2.4 Billion of French Goods. The Wall Street Journal. 2021.
7. USTR Announces, and Immediately Suspends, Tariffs in Section 301 Digital Services Taxes Investigations. United States Trade Representative. 2021.
8. Bunn D. The European Commission and the Taxation of the Digital Economy.
9. Cryptocurrency 2014–15 to 2022–23 data-matching program protocol. 2021.
10. Bulgaria’s revenue agency launched checks in cryptocurrency trading companies. 2021.
11. Directive (EU) 2018/843 of The European Parliament and of The Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. 2021.
12. Internal Revenue Bulletin: 2014-16. Internal Revenue Service. 2021.
13. О цифровых финансовых активах, цифровой валюте и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 31.07.2020 г. № 259-ФЗ.
14. Check if you need to pay tax when you receive cryptoassets. 2021.
15. Is Bitcoin legal in India? What is tax rate on Bitcoin profits? 2021.
16. my.gov.uz – Ягона электрон давлат хизматлари портали
17. Virtual conversational assistants in Tax Administrations: The future is today. 2021.
18. Chat. VERO-SCATT. 2021.
19. Data Intelligent Tax Administration. Meeting the challenges of Big Tax Data and Analytics. PwC. 2018.
20. Digital Transformation of Tax Administration. White Paper. Microsoft, PwC. 2018.
21. Тўлаков, У.Т. (2024). Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштиришнинг хориж тажрибаси. Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 4(03), 3-12
22. Blockchain Adopted by Brazil’s Tax Authority. Laws of Brazil.
23. Tax Harmonisation in the EU. dGen. 2021.
24. Can blockchain improve VAT Collection? – Part 1. Part 2. 2021.
25. “Paying Taxes 2020” PwC ва Жаҳон банки томонидан ўтказилган тадқиқот натижалари бюллетени.
26. Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration.
27. То‘лаков, У.Т. (2024). Samarali soliq ma’muriyatchiligini ta’minlashning nazariy va konseptual asoslari. “Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида солиқ-бюджет сиёсатини амалга оширишнинг устувор йўналишлари” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция тўплами, 32-34.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).